MAGYAR NYELVJÁRÁSOK 53 (2015): 77–94.
A DEBRECENI EGYETEM MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK LEKTORÁLT FOLYÓIRATA

A *gorond* lexéma etimológiai és szóföldrajzi vizsgálata

NAGY MÁTÉ

1. Minden természetes nyelv változatokban éli az életét: területi és szociális változatokban funkcionál (KISS 2001a: 47). A nyelv vertikálisan (területi alapon) elkülönülő változatai a nyelvjárások (dialektusok), amelyek rendszertani és nyelvhasználati vizsgálata legközvetlenebbül a dialektológiai kutatások feladatkörébe tartozik (KISS 2001a: 11, 2001b: 61). A nyelvjárások rendszerszemléletű vizsgálatához az a gondolat szolgál alapul, hogy a területi nyelvváltozatok rendszerbe foglalható nyelvi sajátosságokkal jellemezhetők (JUHÁSZ 2001: 263). E rendszerjegyek feltárása persze több szinten is megvalósulhat, s ezek figyelembevétele eredményezi az egyes nyelvjárási régiók — többnyire csak igen nagyvonalú — körülhatárolását. Az egyes nyelvjárási területek, régiók nyelvhasználati jellemzői a lexikális elemek tekintetében is mutathatnak eltéréseket: írásomban e kérdéskörhöz kívánok néhány gondolattal hozzászólni.

A Bodrogköz helynévanyagának a tanulmányozásakor bukkantam rá arra a nyelvjárási lexikális elemre, amely jellegzetes területi kötöttségei miatt feltétlenül figyelmet érdemel. A *gorond* lexéma és ennek alakváltozatai, illetve szócsaládja (*gorand, garand; gerend, gerind, girind, gerenda, görönd; gorongy, garangy, göröngy, göringy; goronc;* ezekhez lásd KNIEZSA 1974: 646–648,[1] HEFTY 1911: 168–169) az előzményirodalom alapján a magyar nyelvterület jól körülhatárolható részeihez köthető, s onnan jobbára helynevek alkotórészeiként bőséggel adatolható.

Írásomban arra vállalkozom, hogy e lexémának és szócsaládjának a szóföldrajzi viszonyait (a lehető leggazdagabb ómagyar és modern kori nyelvi anyag alapján) feltárjam, s egyúttal az etimológiai hátterét, a kapcsolatrendszerét is felderítsem. Mindkét tekintetben támaszkodom az előzményirodalomra, annak megállapításaira, ám ezeket részben a gazdagabb nyelvi anyag, részben pedig az újabb (főleg szlavisztikai) kutatások fényében némelyest újra is értékelem.

Az analízis során mint forrásanyagra elsősorban a helynevek vallomására építek ugyan, de emellett a közszói előfordulásokra is tekintettel igyekszem lenni,

[1] Itt a szóalak további nyelvjárási és nyelvtörténeti változatai is megtalálhatók.

főképpen a különböző tájszótárak anyagára támaszkodva. Eljárásomat az indokolja, hogy dolgozatom elsősorban szóföldrajzi-névföldrajzi természetű, s egy jellegzetes szómező, a földrajzi köznevek egy apró szeletére irányul. A földrajzi köznevek egyik fő használati közegét pedig kétségkívül a helynevek jelentik.

Dialektológiai szempontból a nyelvföldrajz a nyelvi jelenségek térbeliségét, illetőleg az azzal összefüggő, abból levezethető törvényszerűségeket kutatja, s ezeket a nyelvi jellemzőket térképen is igyekszik ábrázolni. A nyelvföldrajzi vizsgálat igen sokrétű lehet attól függően, hogy milyen nyelvi elemcsoportra irányul, azaz hogy például fonémák, morfémák, lexémák, mondatok stb. alkotják-e az elemzés bázisát. Ilyen módon pedig a feltárandó kérdések is más-más szempontjait helyezik előtérbe a területiségnek: közöttük ugyanis hangföldrajzi, szóföldrajzi, mondatföldrajzi sajátosságokra vonatkozó kutatási irány egyaránt megszabható (KISS 2001b: 65). Ilyen összefüggésben a szóföldrajzot a nyelvföldrajz egyik ágaként is számon tartjuk: olyan kutatási területként határozva ezt meg, amely a szókincs elemeinek területi tagolódását mutatja be, mégpedig általában élőnyelvi, ritkábban történeti adatokra támaszkodva (PESTI 1989: 157).

A tulajdonnevek jelentőségét a dialektológiai kutatásokban a korábbiakban már többen is kiemelték. HAJDÚ MIHÁLY például arra mutatott rá, hogy a dialektológia számára a nevek, elsősorban a helynevek olyan újszerű adatokat szolgáltatnak, melyek révén a nyelvjárásaink egyes jellemzőit illetően további megállapítások tehetők, s ezek aztán egyes korábbi feltételezéseket, véleményeket megerősíthetnek, míg másokat pedig cáfolhatnak (2002: 104). A nyelvföldrajznak, illetve azon belül a szóföldrajznak a helynevek elemeire fókuszáló területét névtani szóföldrajznak is szokás nevezni, utalva arra a jegyére, hogy az a szókészlet egy speciálisabb használatú körét vizsgálja (PESTI 1989: 157). A névtípusok vagy egyes nevek földrajzi elterjedésének, területi megoszlásának bemutatására kialakult vizsgálati módszert KÁZMÉR MIKLÓS a névföldrajz terminussal nevezte meg (1964).

A névföldrajzi kutatások maguk is többféle vizsgálati szempontot tűzhetnek maguk elé. Tanulmányozhatók ilyen aspektusból — s az itteni vizsgálati tárgyunk vonatkozásában ennek van jelentősége — a helynevek alkotásában részt vevő lexikális elemek egyes típusai, legfőképpen a földrajzi köznevek (azaz a helyfajtákat jelölő lexémák), amelyek önállóan is előfordulhatnak helynévként *(Ér, Fok),* de jellemzően inkább kétrészes helynevek második névrészeként, valamilyen bővítménnyel együtt válnak helynévvé (Fekete-*hegy*), s olykor maguk is szerepelhetnek bővítményrészként vagy annak névelemeként (Két-*jó* köze) (TÓTH 1998: 126).[2]

[2] A helyneveken végzett szó-, illetve névföldrajzi vizsgálatok természetesen a nyelv többi részrendszerére is kiterjeszthetők, ezek által pedig részletes képet kaphatunk a vidék nyelvjárásának hangtanáról, alaktani, morfológiai jelenségeiről és természetesen a szókincséről is (TÓTH 1998: 124, vö. még HOFFMANN 2003a: 154).

A mai nyelvjárásokban (de nyilvánvalóan a régiekben is) számos olyan lexikális elem él, amelyek csak bizonyos vidékek nyelvhasználatára jellemzőek, s a sztenderdnek, a köznyelvnek, de más nyelvjárásoknak sem ismert szavai. Ez a jelenség ugyancsak a nyelv területi tagolódásával és annak történeti alakulásával van összefüggésben (TÓTH 1998: 127). Az írásomban vizsgált *gorond* földrajzi köznév is ilyen sajátos helyzetű tájszónak tekinthető. A lexéma mások érdeklődését is felkeltette már a korábbiakban: KÁLNÁSI ÁRPÁD például a Névföldrajzi térképlapok Szatmárból című tanulmányában két másik kiemelkedést jelölő térszínformanévvel (a *hegy* és a *hát* lexémával) együtt vizsgálta a *gorond*-ot (1991). Munkámat e dolgozat folytatásának és bizonyos szempontú kiegészítésének is szánom. A szóföldrajzi vizsgálatok bemutatása előtt azonban érintenem kell a szó etimológiai kérdéseit is.

2. A *gorond* etimológiája kapcsán eltérő vélekedéseket olvashatunk a nyelvtörténeti szakirodalomban. Eredetét egyesek belső keletkezésű lexémaként határozták meg (pl. SzófSz.), mások a jövevényszavak közé sorolták, és német (pl. CzF.) vagy szláv (pl. KNIEZSA 1974: 647) átadó nyelvet jelöltek meg vele kapcsolatban. A legújabb etimológiai szótáraink (TESz., EWUng.) e magyarázatok közül a szláv eredeztetés mellett teszik le a voksukat.

SIMONYI ZSIGMOND két tanulmányában is foglalkozott a szó eredetének kérdésével (1902, 1909). Úgy gondolta, hogy a — *gorond*-dal összefüggő — magyar *göröngy* lexéma a román *grunz, grunt* szóval hozható kapcsolatba, de nem román > magyar átvételben határozható meg a kölcsönzés iránya, hanem a lexéma mindkét nyelvben ugyanabból a forrásból, a szláv nyelvekből magyarázható. A *göröngy* eredetileg veláris hangrendű volt,[3] ősszláv alakjának SIMONYI a **grądĭ*-t tartja, ám ezt alátámasztani a szláv nyelvek vizsgálata során nem tudta. A *gorond* szóalakot ezért végül az általános szláv *gruda* 'göröngy' mellékalakjaként határozta meg. CSŰRY BÁLINT ezzel szemben úgy vélte, hogy a *gorond* lexéma az óegyházi szláv *grądĭ* 'mell' szó átvételeként került át a magyarba (1939: 82). Ez a szóalak pedig az ősszláv *grǫdь* 'mell, kebel' jelentésű szóra megy vissza, mely a TESz. szerint a különböző szláv nyelvekben mindmáig tovább él: vö. szlovák *hrud, hruď* 'göröngy, rög', lengyel *grąd* 'mocsaras réten emelkedő halom, földdomborulat, erdővel borított emelkedés' (a további szláv nyelvi megfelelőkhöz lásd TESz. *gorond*). Jól látható, hogy az eredeti ősszláv és óegyházi szláv alakok nem a földrajzi köznévi jelentését mutatják a lexémának, egyes szláv nyelvekben (pl. a lengyelben) azonban ilyen (a magyarban is meglévő) jelentésével is találkozunk.[4]

[3] A veláris változatú *garangy, garancs, darancs, dorancs, doroncs* variánsok SIMONYI szerint a Székelyföldön máig megmaradtak. Ezekkel az alakokkal az ÚMTsz. megfelelő szócikkeiben ugyancsak találkozunk.

[4] Itt jegyzem meg, hogy a testrésznevek nem ritkán vesznek fel metaforikusan földrajzi köznévi jelentést, ahogyan ezt a folyamatot a magyarban például a *hát, oldal, gerinc, mell* ~ *mál, fő* stb.

Amíg a TESz. és az EWUng. egy pontosan meg nem határozható északi szláv nyelvet tételez fel közvetlen átadó nyelvként, addig KNIEZSA ISTVÁN egyértelműen megadja a magyar szó szláv nyelvi forrását (a lengyellel azonosítva ezt), minthogy a lexéma hangalak és jelentés szempontjából egyaránt tökéletesen egyezik a lengyel *grąd* szóval (1974: 647). HEFTY GYULA ANDOR ugyancsak a lengyel származtatást vélte valószínűnek (1911: 168–169).

A *gorond* lexéma elsődleges szláv nyelvi j e l e n t é s é t az ősszláv alapalak, a **grǫd* 'mell, kebel' jelentésében adhatjuk meg (TESz., EWUng.). Ez az egyes szláv nyelvekben 'emelkedés, halom, domb' jelentésre módosult, és ezzel a szemantikai tartalommal került át aztán a szó a magyar nyelvbe is. A honfoglalást követően a *gorond* lexémát nyilvánvalóan olyan vidékeken kölcsönözhette a letelepedő magyarság, ahol egyrészt szlávok éltek, másrészt pedig ahol a megfelelő térszíni formák megléte is lehetővé tette a szó átvételét.

A *gorond* lexéma azonban nemcsak ebben az alakjában jelent 'kiemelkedés'-t, hanem palatális (pl. *gerind*) formában is szerepel a magyar nyelvterület bizonyos részein. E variánsok összefüggései etimológiai és hangtörténeti tekintetben ugyancsak figyelmet érdemelnek. A *gerind, girind* palatális változatok a legújabb etimológiai szótáraink szerint valószínűleg belső magyar nyelvi változás eredményei lehetnek: hangrendi átcsapással alakultak az elsődleges veláris változatokból (talán a *gerenda* lexéma analógiás hatására; vö. ehhez még a TESz. mellett KARDOS 1938: 128, LUKÁCS 1952: 187 is). Más feltevés szerint viszont a bolgár R. *grędь* lexéma közvetlen átvétele sem zárható ki teljesen (TESz.).

A lexémának további hangalaki variánsai is felbukkannak a magyar nyelvterületen. KNIEZSA ISTVÁN a szláv jövevényszavak tárgyalásakor a *gorond* kapcsán (1974: 646–647), HEFTY GYULA ANDOR pedig a térszínformák részletezésekor (1911: 168–169) sorolja fel ezeket: *gorond, gorand, garand; gerend, gerind, girind, gerenda, göröND; gorongy, garangy, göröngy, göringy; goronc*. Valamennyi lexéma közös, földrajzi köznévi jelentését ekképpen adhatjuk meg: 'olyan földrajzi képződmény (földhát, dombhát), mely mélyen fekvő területből árvíz alkalmával szigetszerűen kiemelkedik' (VALTER 1974: 2–3, TESz. *gorond*). Az idézett szakmunkák a változatok felsorolásán túl azonban azok területi jellemzőiről nem nyújtanak tájékoztatást.

A *goronc* szóvégi *c*-jének magyarázatában szokás a *gorc* analógiás hatására hivatkozni (TESz.), ez utóbbi azonban keletkezéstörténeti szempontból nem kapcsolható a *gorond* szócsaládjához. A *gorc* magyarázatával kapcsolatban a *korc*-cal való esetleges azonosítás ötlete merült fel a szakirodalomban (HERMAN 1885: 367). BÁRCZI GÉZA ugyanakkor a két szó rokonértelműségét elismerve úgy véli,

lexémák jelentésváltozásán jól szemléltethetjük is (lásd ehhez bővebben pl. RESZEGI 2011: 104–112).

hogy a Bodrogköz térségében a *gorc* 'mocsáros helyen apró, szilárd szigetecske' jelentésű (1939: 20), és nincs köze a *korc*-hoz. A *gorc* változat emellett előfordul — a *gerind*-hez hasonlóan szintén palatális — *dörc* és *görc* alakban is (vö. MTSz., KNIEZSA 1974: 649). ERDŐDI JÓZSEF szerint a *gorc* szláv jövevényszó, mely azonos a szláv *gora* 'hegy' jelentésű szó kicsinyítő képzős *gorica* származékával (a képzőhöz lásd ŠMILAUER 1970: 28).[5] Ez az alak került be a magyar nyelvbe, ahol aztán további hangtörténeti változások eredményezték a *gorc* hangalak létrejöttét. A folyamatban megítélése szerint a kétnyíltszótagos tendencia eredményeképpen bekövetkező **gorica* > **gorca* változás játszott szerepet, majd ezt követően a nyelvérzék a lexéma szóvégi *-a* hangját tévesen az egyes szám 3. személyű birtokos személyjellel azonosította, és elvonta belőle a 'domb, hegygerinc, földnek gerinc formájú emelkedése' jelentésű *gorc* főnevet (ERDŐDI 1937: 214–215).

A *gorond* alakváltozataiként — ahogyan fentebb is láttuk — egyes munkák *gy* végű formákat is felsorolnak. A *göröngy*-öt és társait az újabb etimológiai szakirodalom azonban bizonytalan vagy belső eredetűnek tartja, és nem kapcsolja a *gorond*-hoz (TESz., EtSzt.). Ezt az elgondolást erősítheti az is, hogy helynevekben ennek a lexémának nem akadtam a nyomára.

Az etimológiai magyarázattal összefüggésben kell kitérnünk a *gorond* szó átvételének idejére is. Kronológiai kérdésekben a TESz. úgy nyilatkozik, hogy a *gorond* a 10. század vége előtt kerülhetett át a magyarba, s átadó alakként a **grǫdь* 'emelkedés, halom' formát határozza meg. BÁRCZI GÉZA olyan támpontokat, amelyek a szláv jövevényszavak magyarba való bekerülésének kronológiai kérdéseihez fogódzókat nyújthatnak, leginkább a hangtörténet terén vél felmutathatónak (1958: 93). Úgy tartja, hogy a **grǫd* szó veláris nazális magánhangzója *(ǫ)* minden szláv nyelvre jellemző lehetett, ez azonban a 11. században fokozatosan eltűnt (pontosabban denazalizálódott). Minthogy azonban a magyar nyelvben a hanghelyettesítés (szl. *ǫ* > m. *o* + *n*) azt jelzi, hogy az átadó szláv alakban az átvétel idején még megvolt a nazális magánhangzó, az átvételnek e változás lezajlása előtt, tehát a 10–11. században kellett megtörténnie. Ugyanebből az időszakból való egyébként a hasonló hangtörténeti sajátosságokat mutató *gomba, munka* vagy a *porond* szavunk is (i. h.). E folyamatról ugyanígy nyilatkoznak a legújabb nyelvtörténeti kézikönyvek is (lásd pl. ZSILINSZKY 2003: 382). A korai átvételre újabb érvet szolgáltat bizonyos szláv nyelvek *g* > *h* változásának kronológiája is. A *g* > *h* változás a cseh, szlovák és ukrán nyelvekben a 12. században ment végbe (vö. pl. szlk. *hrud,* cseh *hrúd* alakok a magyar *gorond* megfelelőiként), vagyis a *gorond* lexéma bekerülése a magyarba — ha a fenti

[5] A *gorica* 'hegy' jelentésű szó a bolgár, macedón, szerbhorvát és szlovén nyelvben is kiemelkedést jelent (vö. TRUBACSEV 7: 45).

nyelvekből való átvétellel számolunk — (a megőrzött *g* kezdőhangja miatt) bizonyosan ezt megelőzően zajlott le (BÁRCZI 1958: 93).

A magyarba bekerülve aztán a szláv lexéma a következő hangváltozásokon ment keresztül: szláv **grǫdь* > m. *grond* (a szláv nazális magánhangzó hanghelyettesítésével) > *gorond* (a szóeleji mássalhangzó-torlódás bontóhanggal történő feloldásával). A változás persze nem feltétlenül ilyen lineáris rendben történt: a torlódás például a szó bekerülésével egyidejűleg is feloldódhatott (hangtani adaptáció révén), azonnal alkalmazkodva a magyar nyelv fonotaktikai sajátosságaihoz.[6]

A kronológiai körülményekkel összefüggésben ugyanakkor néhány további pontosító megjegyzést is tennünk kell, elsősorban a hazai szlavisztikai kutatások legújabb eredményeinek fényében. Az utóbbi években ugyanis ZOLTÁN ANDRÁS új megközelítéssel tárgyalta a szláv nazális magánhangzót tartalmazó lexémák magyarba kerülésének a kérdését. Erre az alábbiakban — a problémakör szélesebb körű jelentősége miatt — érdemes hosszabban is kitérnünk.

A magyar–szláv nyelvi érintkezések legintenzívebb szakasza a honfoglalás és az azt követő egy-kétszáz év volt. A szlávok ebben az időszakban még egy egységesnek tekinthető, de nyelvjárásilag tagolt nyelvet beszéltek. A honfoglaló magyarság a pannóniai szláv és a bolgárszláv dialektus közé ékelődött be (ZOLTÁN 2013: 193). A pannóniai szláv a Dunántúl nagyobb részén dominált, a bolgárszláv nyelvjárások pedig a helynevek tanúsága szerint a délkeleti perifériákon, illetve azon túl az ország központi vidékein, a Budai-hegységtől a Bükkig, valamint ettől északra, a Vág völgyétől Észak-Borsodig voltak elterjedve (ZOLTÁN 2015: 41, de lásd még ZOLTÁN 1996: 663–664, 2013: 194–196, 2014: 207). A dialektusok jegyeinek vizsgálata során ZOLTÁN ANDRÁS végső soron arra a megállapításra jutott, hogy a Kárpát-medence szívében viszonylag nagy területen a magyarság bolgár jellegű nyelvjárást beszélő szlávokkal élt együtt (2014: 206–208).

Ha elfogadjuk ezt az álláspontot, tudniillik azt, hogy a Kárpát-medencében a magyarság jórészt a bolgárszláv dialektust beszélő közösségbe telepedett le, akkor ezzel összefüggésben a szláv nazálisokat tükröző régi szláv jövevényszavaink kronológiája is felülvizsgálatra szorul (ZOLTÁN 2014: 207). A szláv nyelvekben, pontosabban a késői ősszláv nyelvjárásokban a denazalizáció ugyanis nem egy időben ment végbe. A keleti szlávban már a 10. század közepén biztosan nem voltak nazálisok,[7] és a nazális magánhangzók vélhetően a pannóniai szlávban sem érték meg a 10. század végét, mint ahogyan azt az etimológiai szótárak tartják, hanem már korábban elveszítették nazális rezonanciájukat (ZOLTÁN 2015: 41).

[6] A hangtani adaptáció lehetőségéhez a szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldásával összefüggésben lásd KENYHERCZ 2007: 51–63, 2013: 195–204.

[7] 950 körül Bíborbanszületett Konstantin keleti szláv informátorai az eredetileg nazális magánhangzót tartalmazó neveket már denazalizált formában adták tovább (vö. ZOLTÁN 2015: 41).

A bolgárban ugyanakkor a denazalizáció lényegesen később történt meg, mint a keleti vagy a pannóniai szláv nyelvekben. A folyamat a 11. században éppen csak megkezdődött, és az északi bolgár nyelvjárásokban — ahová a magyarokkal érintkező szlávok is tartoztak — a nazálisok még a 13. században is megvoltak (ZOLTÁN 2014: 208). Mindebből pedig az következik, hogy a szláv nazálist tükröztető jövevényszavaink nem feltétlenül a honfoglalást közvetlenül követő néhány évtizedben, hanem a 11–13. század folyamán bármikor bekerülhettek a magyarba, a nyelvterület központi, keleti és északkeleti részein mindaddig, amíg ezek a nyelvjárások nem asszimilálódtak teljesen a magyar nyelvbe (ZOLTÁN 2014: 208, 2015: 42).

Ahhoz viszont, hogy mindezeknek a körülményeknek az itt tárgyalt lexéma szempontjából is jelentősége legyen, azt kell megvilágítanunk, érkezhetett-e a *gorond* a magyar nyelvbe a bolgárszláv dialektusból. Ehhez mindenekelőtt e lexéma és szócsaládja szó- és névföldrajzi jellemzőit kell áttekintenünk.

3. A *gorond* lexéma legkorábbi adatai a 14. századtól kezdődően bukkannak fel, és akkor is csak meglehetősen szórványosan (vö. TESz., OklSz.). E korai adatok egytől egyig h e l y n e v e k r é s z e k é n t szerepelnek, s a következő okleveles forrásokból adatolhatók.[8]

gorond 1330/1505: Transit per quandum vallem vsque in locum *Gorong*, 1344: Lacum Remethe*gorongia* vocatum, 1417/1505: Quendum locum eminentem qui scilicet locus Hozyw*gorond* vocaretur, 1480: Ad quoddam pratum Hozzy*gorond* nuncupatum, 1525: Ad monticulum Hozw *Gorond* vocatum. Ad monticulum Czegerhegye lapossa *gorongya* vocatum. ad quendam monticulum Hozwhegwege *Gorongya* vocatum.

gerind 1346: super quoddam acye montis wlgariter *Gerend* vocata, illetve későbbről 1792: *gerindre* gr., 1833: *Girind* (OklSz.).

A csekély számú ómagyar kori történeti adatot az alábbi modern kori helynévi adatokkal egészíthetjük ki. A helyneveket az egyes földrajzi köznevek szerint s azon belül régiókra bontva — egyfajta területi rendet követve — mutatom be. Az egyazon településen előforduló különböző denotátumok megnevezéseit a) b) betűjelek használatával különítem el. A csak történeti forrásokból adatolható névformákat dőlt számozással különböztetem meg az élőnyelvi szóalakoktól. A névformákat térképeken szintén feltüntetem, mégpedig a megfelelő lexémák szimbólumai mellett az itteni számozást felhasználva.

[8] Minthogy az OklSz. nem foglalkozik az adatok lokális jellemzőinek a megadásával, az adatok helyhez kötését nem tudtam elvégezni. A későbbi időszakra (főképpen a 19. századra) vonatkozó, a helynévgyűjteményekben (megyei és járási kötetekben) szereplő történeti névadatokat viszont az adott megyénél az adott településhez tartozó adatsorban tüntetem fel, s a térképeken is rögzítem.

gorond

Felső-Bodrogköz (Szlovákia)

1. Kistárkány — 1987: *Gorond* 'sík, szántó' (SZATHMÁRY 1987: 66).

Borsod–Abaúj–Zemplén megye

2a. Révleányvár — 1994: *Hagymásgorond* 'domb, erdő', 1861: *Hagymás gorond* (NAGY 1994: 228).

2b. Révleányvár — 1994: *Gorond* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 230).

2c. Révleányvár — 1861: *Borda gorond* (NAGY 1994: 233).

2d. Révleányvár — 1861: *Magos gorond* (NAGY 1994: 233).

3a. Zemplénagárd — 1994: *Korcsó gorond* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 216).

3b. Zemplénagárd — 1994: *Farkas vár gorond* 'domb, szántó', 1792: *Farkas vár gorond* (NAGY 1994: 216).

3c. Zemplénagárd — 1994: *Szénégető gorond* 'domb, szántó', 1792: *Szén égető gorond* (NAGY 1994: 216).

3d. Zemplénagárd — 1994: *Kaszagorond* (NAGY 1994: 216).

3e. Zemplénagárd — 1994: *Bordagorond* 'domb, szántó', 1792: *Borda gorond* (NAGY 1994: 217).

3f. Zemplénagárd — 1868: *Gorond* (NAGY 1994: 218).

3g. Zemplénagárd — 1871: *Gorond* (NAGY 1994: 218).

3h. Zemplénagárd — 1864: *Hodos gorond* (NAGY 1994: 218).

4a. Karcsa — 1994: *Farkasgorondja* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 106).

4b. Karcsa — 1994: *Zségorondi híd* 'híd' (NAGY 1994: 107).

4c. Karcsa — 1994: *Zségorond* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 107).

Szabolcs–Szatmár–Bereg megye

5a. Botpalád — 1984: *Gorond,* 1864: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 20).

5b. Botpalád — 1984: *Kizs-gorond* 'dombos, szántó, erdő' (SzSzMFN. 2: 20).

5c. Botpalád — 1984: *Szabó-gorond* (SzSzMFN. 2: 20).

6a. Csaholc — 1984: *Gorond* 'dombhát, szántó' (SzSzMFN. 2: 43).

6b. Csaholc — 1984: *Gorond ajja* 'legelő, rét' (SzSzMFN. 2: 43)

7a. Fehérgyarmat — 1984: *Gorond* 'dombos, legelő' (SzSzMFN. 2: 73).

7b. Fehérgyarmat — 1984: *Gorondi-kut* (SzSzMFN. 2: 73).

8. Kérsemjén — 1864: *Háza gorondja* (SzSzMFN. 2: 129).

9. Kispalád — 1984: *Iéged-gorond* 'sík, szántó', 1864: *Égett gorond* (SzSzMFN. 2: 168).

10. Kisszekeres — 1984: *Gorond* 'legelő', 1894: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 183).

11. Nábrád — 1984: *Csőüdör-gorond* 'dombos, szántó' (SzSzMFN. 2: 262).

12. Nagyszekeres — 1984: *Gorond* 'dombos, szántó' (SzSzMFN. 2: 287).

13. Sonkád — 1984: *Gorond* 'szántó, sík', 1964: *Gorond,* 1874: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 332).

14a. Tiszabecs — 1984: *Kecskézs-gorond* 'dombos, szántó', 1909: *Kecskés-gorond* (SzSzMFN. 2: 382).

14b. Tiszabecs — 1727: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 380).
14c. Tiszabecs — 1864: *Kováts Gorondja* (SzSzMFN. 2: 382).
15a. Tunyogmatolcs — 1984: *Bika-gorond* 'sík, szántó', 1864: *Bikagorond,* 1892: *Bikagorond* (SzSzMFN. 2: 418).
15b. Tunyogmatolcs — 1864: *Gorond* 'agyagos szántó' (SzSzMFN. 2: 420).
15c. Tunyogmatolcs — 1864: *Gorond patak* (SzSzMFN. 2: 420).
16a. Túrricse — 1984: *Nagy-gorond* 'dombos, erdő' (SzSzMFN. 2: 457).
16b. Túrricse — 1864: *Almás gorond* (SzSzMFN. 2: 451).
17. Uszka — 1512: *Gorond* (SzSzMFN. 2: 466).
18. Géberjén — 1989: *Gorond* 'sík, szántó', 1864: *Gorond* (SzSzMFN. 4: 47).
19a. Hodász — 1864: *Bolyhósgorond* (SzSzMFN. 4: 80).
19b. Hodász — 1525: *Hozw Gorond* (SzSzMFN. 4: 86).
19c. Hodász — 1864: *Medvésgorond* (SzSzMFN. 4: 92).
19d. Hodász — 1864: *Hármas gorond* (SzSzMFN. 4: 86).
20. Kocsord — 1989: *Méhezs-gorond* 'sík, domb, szántó' (SzSzMFN. 4: 171).
21a. Mátészalka — 1989: *Gorond* 'dombos, szántó' (SzSzMFN. 4: 235).
21b. Mátészalka — 1989: *Nagy-gorond* 'domb, szántó' (SzSzMFN. 4: 244).
22. Nagydobos — 1989: *Gorond* 'dombos, szántó, erdő' (SzSzMFN. 4: 293).
23. Csegöld —1932: *Garand-csatorna,* 1972: *Garand cs.,* 1974: *Garand főcsat.,* 1981: *Garand főcsat.,* 1993: *Garand-csatorna* 'csatorna' (SzSzMFN. 5: 39).
24a. Kishódos — 1993: *Kizs-gorond* 'dombhely' (SzSzMFN. 5: 224).
24b. Kishódos — 1993: *Magozs-gorond,* 1936: *Magozsgorond,* 1981: *Magozs-gorond* (SzSzMFN. 5: 226).
24c. Kishódos — 1993: *Nagy-gorond* 'dűlő, szántó' (SzSzMFN. 5: 227).
25. Komlódtótfalu — 1993: *Garand,* 1972: *Garand cs.,* 1974: *Garand-főcsatorna* (SzSzMFN. 5: 238).
26. Nagygéc —1972: *Garand cs.,* 1974: *Garand-főcsatorna,* 1981: *Garand felső csatorna* (SzSzMFN. 5: 273).
27. Szamosbecs — 1993: *Garand* (SzSzMFN. 5: 391).
28. Szamostatárfalva — 1993: *Garand* (SzSzMFN. 5: 419).
29. Gégény — 1961: *Gorond ~ Kisgorond* (KISS 1961: 125).

gerind ~ görönd

Borsod–Abaúj–Zemplén megye
30. Zemplénagárd — 1864: *Hosszú gerind* (NAGY 1994: 218).
31a. Vajdácska — 1994: *Körtvélyfagerind* 'domb, szántó', 1865: *Kiskörtvefa gerind* (NAGY 1994: 356).
31b. Vajdácska — 1994: *Hosszúgerind* 'domb, szántó', 1859, 1860: *Hosszú gerind* (NAGY 1994: 358).
31c. Vajdácska — 1994: *Alsó hosszúgerind* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 358).
31d. Vajdácska — 1994: *Felső hosszúgerind* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 358).

31e. Vajdácska — 1895: *Meritógerind* (NAGY 1994: 360).
31f. Vajdácska — 1865: *Zsidó gerind* (NAGY 1994: 360).
32a. Karos — 1994: *Tisztatógerind* 'domb, szántó', 1839, 1862: *Tisztatógerind* (NAGY 1994: 76).
32b. Karos — 1839: *Kis tó gerindje* (NAGY 1994: 79).
32c. Karos — 1962: *Kis tó gerind* (NAGY 1994: 79).
33a. Györgytarló — 1994: *Kolló gerindje* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 308).
33b. Györgytarló — 1994: *Ebestó gerindje* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 309).
34a. Ricse — 1994: *Középgerind* 'domb, szántó', 1864, 1867: *Középér gerind* (NAGY 1994: 244).
34b. Ricse — 1994: *Hosszúgerind* 'domb, szántó', 1864, 1867: *Hosszú gerind* (NAGY 1994: 244).
34c. Ricse — 1994: *Hosszúgerind alja* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 247).
34d. Ricse — 1994: *Szőkegerind* 'domb, szántó' (NAGY 1994: 249).
35. Cigánd — 1994: *Nagy Gerindi* 'domb, szántó', 1837, 1864: *Nagy Gerind* (NAGY 1994: 266).
36a. Bodroghalom — 1994: *Gerindke* 'lakott terület' (NAGY 1994: 59).
36b. Bodroghalom — 1844: *Éges oldal gerind* (NAGY 1994: 68).
36c. Bodroghalom — 1844: *Kazal gerind* (NAGY 1994: 68).
36d. Bodroghalom — 1844: *Kis sárvár gerind* (NAGY 1994: 68).
36e. Bodroghalom — 1844: *Lugos gerind* (NAGY 1994: 68).
36f. Bodroghalom — 1844: *Méhes gerind* (NAGY 1994: 68).
37. Sátoraljaújhely — 2008: *Kis-körtefa-gerind,* 1980: *Kis-körtefa-gerind* (KOVÁTS 2008: 368).

Szabolcs–Szatmár–Bereg megye

38. Nyírbogát — 1987: *Táncos-gerind* 'sík, legelő, szántó', 1870: *Közkúti táncsosgerend* 'mélyedéses, vizes terület' (SzSzMFN. 3: 179).
39. Nagyecsed — 1989: *Szénégető geringye* (SzSzMFN. 4: 333).

Heves megye

40. Szilvásvárad — 1970: *Kő-geránd* 'hegy, bokros' (HMFN. 1: 24).

Vas megye

41. Csákánydoroszló — 1982: *Gerind,* 1857–1860, 1864: *Gerindi* (VMFN. 457).
42. Vasalja — 1982: *Gërëndës-parag* 'sík, szántó', 1857–1860: *Gerindes p.* és *Gerindes Parrag* (VMFN. 435).
43. Őrimagyarósd — 1982: *Gëránd* 'sík, rét, szántó' (VMFN. 479).

Zala megye

44. Pálfiszeg — 1964: *Geréndësi út* (ZMFN. 161).
45. Külsősárd — 1964: *Gërëndi* 'sík, rét' (ZMFN. 361).
46. Páka — 1964: *Gërëndi-ódal* 'domb, szántó, kaszáló' (ZMFN. 383).
47. Pátró — 1964: *Nagy-Gërëndaji-düllő ~ Nagy-Görind* 'dombos, szántó, szőlő' (ZMFN. 615).

48. Surd — 1964: *Nagy-Gerind ~ Nagy-Gerint* ’dombos, szántó’ (ZMFN. 617).
Somogy megye
49. Andocs — 1974: *Görént,* kataszteri térképeken *Gerénc, Gerénd* ’domb, szántó’ (SMFN. 238).
50a. Nágocs — 1974: *Göréndi-agácás,* 1852: *Gerendő* (SMFN. 232).
50b. Nágocs — 1974: *Göréndi-fordulló* ’út’ (SMFN. 232).
50c. Nágocs — 1974: *Göréndi-kut* ’kút’ (SMFN. 232).
50d. Nágocs — 1974: *Göréndi-árok* ’árok’ (SMFN. 232).
50e. Nágocs — 1974: *Göréndi-tábla,* 1852, 1864: *Gerendi* ’sík, szántó’ (SMFN. 232).
51. Csurgónagymarton — 1974: *Cser-görönd* ’dombos, erdő’ (SMFN. 610).
52a. Csurgó — 1974: *Csicsókás-görönd* ’sík, rét’ (SMFN. 626).
52b. Csurgó — 1974: *Árpád-görönd* ’sík, rét’ (SMFN. 626).
52c. Csurgó — 1974: *Dinnyés-görönd* ’sík, rét’ (SMFN. 626).
52d. Csurgó — 1974: *Kuka-görönd* ’sík, rét’ (SMFN. 628).
52e. Csurgó — 1974: *László-görönd* ’sík, rét’ (SMFN. 628).
53. Szenta — 1974: *Hármas-akói-görönd* (SMFN. 632).
54a. Rinyaszentkirály — 1974: *Főső-Görönd* ’sík, erdő’ (SMFN. 732).
54b. Rinyaszentkirály — 1974: *Asó-Görönd* (SMFN. 732).
54c. Rinyaszentkirály — 1974: *Gyurkó-Görönd ~ Gyurkó-Göröndi-rét* ’sík, rét, legelő’ (SMFN. 734).
55. Somogytarnóca — 1974: *Bükk-görönd* ’sík, szántó, rét’ (SMFN. 802).
56. Barcs — 1974: *Macska-görönd* ’sík’ (SMFN. 813).
Tolna megye
57a. Bogyiszló — 1981: *Ludas-Görönd* (TMFN. 460).
57b. Bogyiszló — 1981: *Szélös-Görönd,* kataszteri térképeken *Ecséta és szélesgörönd* ’dombhát, legelő, szántó’ (TMFN. 460).
57c. Bogyiszló — 1981: *Pintér-Görönd* ’sík felszínű kiemelkedés’ (TMFN. 462).
58a. Szekszárd — 1981: *Somos-Görönd* ’sík, szántó’ (TMFN. 470).
58b. Szekszárd — 1981: *Majsai-Görönd* ’szántó, rét’ (TMFN. 470).
59. Őcsény — 1981: *Sült-Görönd* ’sík, bokros, erdő’ (TMFN. 476).
60a. Decs — 1864: *Tóth Máté görönd* ’épület, szántó’ (TMFN. 484).
60b. Decs — 1981: *Zsákmán-Görönd,* 1864: *Zsákmány görönd* ’sík, régen kaszáló, szántó’ (TMFN. 484).
60c. Decs — 1981: *Görönd ór,* 1864: *Görönd ór* ’sík, régen kaszáló’ (TMFN. 485).
61. Sárpilis — 1981: *Szarvas-Görönd,* 1864: *Szarvas-Görönd* ’sík, szántó, kaszáló’ (TMFN. 498).
62. Alsónyék — 1981: *Vitáros-Görönd,* 1864: *Vitáros* és *Vitáros Görönd somos erdeje* ’sík, régen kaszáló, rét’ (TMFN. 502).

63a. Báta — 1981: *Cigány-Görönd,* 1864: *Cigány-Görönd* 'sík, erdő, kaszáló' (TMFN. 520).
63b. Báta — 1981: *Babos-Görönd,* 1864: *Vörős gőrőnd* 'sík, kaszáló, szántó' (TMFN. 521).
63c. Báta — 1981: *Égött-Görönd* 'sík, szántó' (TMFN. 521).
63d. Báta — 1981: *Gamó Göröndje* 'sík, rét, legelő' (TMFN. 523).
63e. Báta — 1964: *Szundagörönd* 'mélyenfekvő mocsár, rét' (TMFN. 521).

Annak ellenére, hogy az általam összeállított helynévtár nem fedi le a teljes magyar nyelvterületet, hiszen csupán a kiadott helynévgyűjtemények adataira épül, néhány következtetést mégis megfogalmazhatunk a *gorond* és szócsaládja helynevekbeli szerepét, illetve szóföldrajzi sajátosságait illetően.

A *gorond* és változatai helynevekben rendszerint kétrészes elnevezések utótagjaként szerepelnek, s a hely fajtájának megjelölésére szolgálnak. Az előtagjukként álló jelzői bővítmények igen sokféle szemantikai szerepet tölthetnek be. Kifejezhetnek például a hely méretére vonatkozó tulajdonságokat, az erre utaló előtagok között főként a *nagy* és a *kis* lexémák fordulnak elő a helynevekben: *Kis-Gorond, Magos-gorond, Nagy-Gerind.* A kiemelkedés anyagára utal a *kő* előtag a *Kő-geránd* megnevezésben. Nagy számban ismeretesek olyan helynevek, amelyeknek az előtagja az ott lévő jellegzetes növényvilágra, az ott termesztett növényre utal. E szemantikai kategóriát képviselik például a *Csicsókás-görönd, Almás-gorond, Körtvélyfa-gerind* vagy a *Hagymás-gorond* struktúrák. A növényzetre utalás mellett az állatvilággal kapcsolatos lexémák is megjelennek az előtagban: a feltehetőleg ott tenyésztett vagy legeltetett állatok után nevezték el az adott területet *Bika-gorond*-nak, *Csődör-gorond*-nak, de találunk más fajta állatra való utalást is például a *Macska-görönd, Farkas gorondja* (ha az előtag a névben nem személynév) vagy az *Őz-gerind* névformákban. Számos esetben fedezhetünk fel személyre vonatkozást az előtagban. Ezek főként az adott hely használójára, tulajdonosára utalnak, amint ezt például a *Tóth Máté-görönd* és a *Szabó-gorond* nevek kapcsán valószínűsíthetjük. A kiemelkedés a helynevek tanúsága szerint alkalmas volt különféle tevékenységek végzésére is: erre utalnak például a *Szénégető-gorond* és a *Kazal-gerind* elnevezések.

A helynévstruktúrák ilyen típusú bemutatása azért lehet lényeges, mert a szavakban szereplő szemantikai kategóriák nem kizárólag az adott kiemelkedést jelentő helynév értelmezéséhez járulnak hozzá, hanem magának a jelzett szónak a jelentéstartalmát is segítenek valamelyest megvilágítani (HOFFMANN 2003b: 667). Ezek a jelzői előtagok ugyanakkor általános disztinktív jegyként az adott lexémák jelentését illetően nem használhatók mechanikusan, mivel egyéb 'kiemelkedés' jelentésű szavak mellett is ott találjuk őket; vö. pl. Kis-*bérc,* Bükkös-*hegy,* Csóka-*kő* stb. Azt is hangsúlyoznunk kell továbbá, hogy egy-egy lexéma jelentésjegyeinek a megállapításában nem hagyható figyelmen kívül az egész

szómező (elsősorban is a szinonimák és a heteronimák) vizsgálata sem (HOFFMANN 2003b: 667, RESZEGI 2011: 73–74).

4. A fentiekben bemutatott helynévanyag alapján a korábbinál pontosabb képet kaphatunk a *gorond* és szócsaládja területi elterjedéséről is. Megállapítható, hogy a szócsoport alapvetően két régióra koncentrálódik: Északkelet-Magyarországon Borsod–Abaúj–Zemplén és Szabolcs–Szatmár–Bereg megyék területén, illetve a Szlovákiához tartozó Felső-Bodrogközben találjuk az egyik gócpontot (ide sorolható az egyetlen Heves megyei adat is); a másikat pedig a Dél-Dunántúlon: elsősorban Tolna és Somogy megyék területén, de szórványosabban előfordul a vizsgált lexéma Vas és Zala megyékben is. A következőkben a szó-földrajzi vizsgálat térképes ábrázolása során a *gorond* és a *gerind* ~ *görönd* variánsok területi elterjedését két térképrészleten mutatom be.

A *gorond* területi elterjedtsége az északkelet-magyarországi régióra koncentrálódik: 27 település helynévkincsében fordul elő 56 helynévben (pl. *Csődörgorond, Farkas gorondja*). A névadatok főképpen Szabolcs–Szatmár–Bereg megyében sűrűsödnek, de néhány előfordulást az Alsó- és Felső-Bodrogközből is adatolhatunk (vö. 1. térkép).

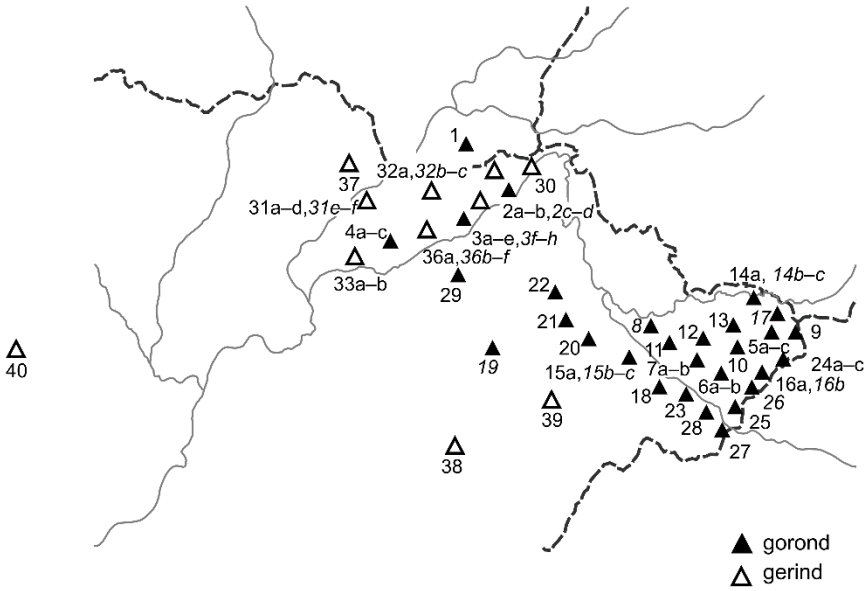

1. térkép: A *gorond* ~ *gerind* lexémát tartalmazó helynevek területi elterjedése Északkelet-Magyarországon

A *gerind* alakváltozatnak két gócterülete mutatható ki: egyrészt az északkelet-magyarországi területeken (ott is elsősorban a Borsod–Abaúj–Zemplén megyei Bodrogközben; 1. térkép), másrészt pedig a lexéma gócpontjának is tekinthető

dél-dunántúli területeken (2. térkép). Azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Dél-Dunántúl helynévkincsében a *gerind* mellett a labiális *görönd* forma is feltűnik, ráadásul ez utóbbi mutatkozik a jelentősebb variánsnak. Amint azt a 2. térkép mutatja, a két változat között sajátos területi megoszlást is megfigyelhetünk: a *görönd* lexémát tartalmazó helynevek a dél-dunántúli megyék közül csak Tolna és Somogy megyékben fordulnak elő; a Vas és Zala megyei helynévi adatok viszont a *gerind* lexémát tartalmazzák.

A labiális *görönd* variáns területi-szóföldrajzi sajátosságaira a régió nyelvjárási jellemzői adhatnak magyarázatot. A dél-dunántúli nyelvjárási régióban (így az ahhoz tartozó Baranya és Somogy megyei területeken) nagy hatóerejű *ö*-zést regisztrálhatunk (JUHÁSZ 2001: 275). Ez a hatás azonban — amint arra JUHÁSZ DEZSŐ felhívja a figyelmet — az egyébként már a dél-alföldi nyelvjárási régióhoz tartozó szomszédos tolnai területeken is érvényesül (2001: 276).

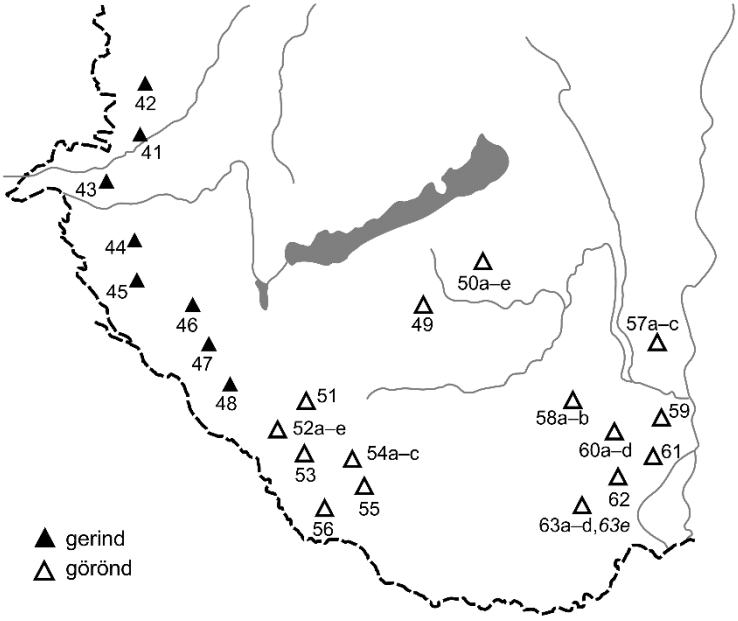

2. térkép: A *gerind* ~ *görönd* lexémát tartalmazó helynevek területi elterjedése a Dél-Dunántúlon

Tájszótárakra alapozva a TESz. a *gorond* lexéma területi elterjedését illetően az északkeleti és a dunántúli nyelvjárások területét határozza meg. Ezt a megállapítást a lexéma palatális és veláris változatait együttesen figyelembe véve el is fogadhatjuk, de érdemes ezt a megfigyelést differenciáltabban szemlélni. A *gorond* variáns kizárólagosan a magyar nyelvterület északkeleti nyelvjárási régiójában, ott is különösen Szabolcs–Szatmár–Bereg megye területén fordul elő.

A palatális *gerind* változat ugyancsak előfordul a *gorond*-dal egyező területeken is (de inkább a Bodrogközben gyakori), fő elterjedési köreként azonban a déldunántúli területeket határozhatjuk meg. Itt ráadásul további fontos nyelvjárási jelenségként a *gerind* mellett (pontosabban azt területi tekintetben kiegészítve) a lexéma a labiális *göröND* formában is jelentkezik. E lexikális elemek sajátos nyelvföldrajzi helyzete feltétlenül történeti magyarázatot igényel.

Amint azt a korábbiakban láthattuk, a meghatározó előzményirodalom (TESz., EWUng.) szerint a lexéma valamelyik északi szláv nyelvből került át a magyarba. A kérdéses nyelv meghatározásában etimológiai szótáraink nem mennek ennél tovább, de egyes szakmunkák ezt pontosíthatónak vélik, s a lengyel származtatást tartják elfogadhatónak (vö. KNIEZSA 1974: 664, HEFTY 1911: 168–169). Ebben a kérdésben megítélésem szerint ZOLTÁN ANDRÁS fentebbi eredményei kínálhatnak új, korábban nem hangsúlyozott szempontokat, aki arra mutatott rá, hogy a honfoglaló magyarság bolgárszláv nyelvi közegbe telepedett le, s ez a körülmény a szláv jövevényszavak általános problematikáját (az átadó nyelv kérdését, az átvétel kronológiáját és a hangtörténeti változásokat) is új kontextusba helyezi. A dunántúli adatok azonban e szláv nyelvjárásból, illetve nyelvből nem magyarázhatók, így felmerül a lexéma különböző szláv nyelvjárásokból, nyelvekből való — akár igen korai — átvételének a lehetősége is. E nyitott kérdés is esetleg megválaszolhatóvá válik akkor, ha a teljes magyar nyelvterület helyneveit vonhatjuk majd be a *gorond* és társai elemzésébe.

A *gorond* lexémát a magyar nyelv feltehetően 'emelkedés, halom, domb' jelentésben vette át, amelyből a magyarban további speciális jelentések is kialakulhattak. Ilyen jelentésekre a helynévgyűjteményeink is felhívják a figyelmet, utalva a *gorond*-ot tartalmazó helynevek kapcsán a 'földhát, dombos hely, árvízmentes terület; környezetéből kiemelkedő, magasabb terület' specifikusabb jelentéseire (lásd pl. SzSzMFN. 5: 224., TMFN. 470). A jelentésváltozások itt jelzett folyamata, a jelentés specifikációja a nyelvtörténet általános jelenségének tekinthető.

Irodalom

BÁRCZI GÉZA 1939. Korc. *Magyar Nyelv 35:* 18–22.

BÁRCZI GÉZA 1958. *A magyar szókincs eredete*. Budapest, Tankönyvkiadó.

BMFN. = PESTI JÁNOS szerk., *Baranya megye földrajzi nevei 1–2*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1982.

CzF. = CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára*. Pest, 1862–1874.

CSŰRY BÁLINT 1939. Wichmann György északi-csángó hangtanának kiadatlan részei. *Magyar Nyelv 35:* 73–82.

ERDŐDI JÓZSEF 1937. Az ugor *or*-tól a magyar *gerinc*-ig. *Népünk és Nyelvünk 9:* 209–216.

EtSzt. = ZAICZ GÁBOR szerk., *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2006.

EWUng. = BENKŐ LORÁND főszerk., *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1–2.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993–1995.

HAJDÚ MIHÁLY 2002. Tulajdonnév és dialektológia. In: SZABÓ GÉZA–MOLNÁR ZOLTÁN–GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszék. 104–119.

HEFTY GYULA ANDOR 1911. A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben. *Magyar Nyelvőr 40:* 168–169.

HERMAN OTTÓ 1885. Helyreigazítások. Magyarázatok. *Magyar Nyelvőr 14:* 367–368.

HMFN. = PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF szerk., *Heves megye földrajzi nevei 1. Az Egri járás.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 125. Budapest, 1970.

HOFFMANN ISTVÁN 2003a. *Magyar helynévkutatás. 1958–2002*. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.

HOFFMANN ISTVÁN 2003b. Patak. In: HAJDÚ MIHÁLY–KESZLER BORBÁLA szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete–Magyar Nyelvtudományi Társaság. 664–673.

JUHÁSZ DEZSŐ 2001. A magyar nyelvjárások területi egységei. A nyelvjárási régiók. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris. 263–315.

KÁLNÁSI ÁRPÁD 1991. Névföldrajzi térképlapok Szatmárból. In: HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem. 321–326.

KARDOS ALBERT 1938. Szolgasorsra jutott szavak. *Magyar Nyelvőr 67:* 127–130.

KÁZMÉR MIKLÓS 1964. A *-fa* 'falva' névföldrajza és megterhelése. *Nyelvtudományi Értekezések 40:* 174–180.

KENYHERCZ RÓBERT 2007. Hangváltozás, adaptáció, analógia. *Magyar Nyelvjárások 45:* 51–63.

KENYHERCZ RÓBERT 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 28. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

KISS JENŐ 2001a. Bevezető. Nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvjárások In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris. 8–56.

KISS JENŐ 2001b. A dialektológia. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris. 61–174.

KISS LAJOS 1961. *Régi Rétköz*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

KNIEZSA ISTVÁN 1974. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai 1/1–2*. Második kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.

KOVÁTS DÁNIEL 2008. *Sátoraljaújhely helynevei és történeti topográfiája.* Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhely város önkormányzata.

LUKÁCS KÁROLY 1952. Balaton vidéki víz- és földrajzi tájszók. *Magyar Nyelv 48:* 184–189.

MTSz. = SZINNYEI JÓZSEF szerk., *Magyar tájszótár 1–2*. Budapest, 1893–1901.

NAGY GÉZA 1994. *A magyarországi Bodrogköz földrajzi nevei*. Pácin, Bodrogközi Kastélymúzeum Baráti Köre

OklSz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA, *Magyar Oklevél-szótár. Pótlék a Magyar nyelvtörténeti szótárhoz.* Budapest, 1902–1906.

PESTI JÁNOS 1989. Szóföldrajzi szempontok a történeti és a mai magyar földrajzi nevek vizsgálatában. In: BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Budapest. 156–157.

RESZEGI KATALIN 2011. *Hegynevek a középkori Magyarországon*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 21. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

SIMONYI ZSIGMOND 1902. Nyelvünk legrégibb jövevényszavai. *Magyar Nyelvőr 31:* 32–39.

SIMONYI ZSIGMOND 1909. Göröngy. *Magyar Nyelvőr 38*: 388–391.

ŠMILAUER, VLADIMÍR 1970. *Příručka Slovanskě Toponomastiky*. Praha, Academia.

SMFN. = PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF szerk., *Somogy megye földrajzi nevei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974.

SZATHMÁRY JÓZSEF 1987. *Királyhelmec és környéke helynevei*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem.

SzófSz. = BÁRCZI GÉZA szerk., *Magyar szófejtő szótár*. Budapest, 1941.

SzSzMFN. 2. = KÁLNÁSI ÁRPÁD szerk., *Szabolcs–Szatmár–Bereg megye földrajzi nevei 2. A Fehérgyarmati járás földrajzi nevei*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1984.

SzSzMFN. 3.= JAKAB LÁSZLÓ–KÁLNÁSI ÁRPÁD szerk., *Szabolcs–Szatmár–Bereg megye földrajzi nevei 3. A Nyírbátori járás földrajzi nevei.* Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1987.

SzSzMFN. 4. = KÁLNÁSI ÁRPÁD szerk., *Szabolcs–Szatmár–Bereg megye földrajzi nevei 4. A Mátészalkai járás földrajzi nevei*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1989.

SzSzMFN. 5. = KÁLNÁSI ÁRPÁD–SEBESTYÉN ÁRPÁD szerk., *Szabolcs–Szatmár–Bereg megye földrajzi nevei 5. A Csengeri járás földrajzi nevei.* Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1993.

TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára 1–4*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1984.

TÓTH VALÉRIA 1998. Ómagyar helyneveink és a névföldrajz. *Magyar Nyelvjárások 35:* 119−132.

TMFN. = ÖRDÖG FERENC–HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Tolna megye földrajzi nevei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.

TRUBACSEV = О. Н. ТРУБАЧЕВ szerk., *Этимологический словарь славянских языков 7*. Москва, Наука, 1980.

VALTER ILONA 1974. A Bodrogköz honfoglalás kori és középkori településtörténete. *Agrártörténeti Szemle 16:* 1–55.

VMFN. = BALOGH LAJOS–VÉGH JÓZSEF szerk., *Vas megye földrajzi nevei*. Szombathely, Vas Megyei Múzeum Igazgatósága, 1982.

ZMFN. = PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF szerk., *Zala megye földrajzi nevei*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1964.

ZOLTÁN ANDRÁS 1996. A magyar–szláv érintkezések kezdetei és fázisai. *Életünk 34:* 634–648.

ZOLTÁN ANDRÁS 2013. Legrégibb szláv jövevényszavaink szláv dialektológiai hátterére. In: FORGÁCS TAMÁS–NÉMETH MIKLÓS–SINKOVICS BALÁZS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei 7.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék. 193–198.

ZOLTÁN ANDRÁS 2014. A magyar–szláv nyelvi kapcsolatok. In: SUDÁR BALÁZS–SZENTPÉTERI JÓZSEF–PETKES ZSOLT–LEZSÁK GABRIELLA–ZSIDAI ZSUZSANNA szerk., *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományőrzés.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. 205–210.

ZOLTÁN ANDRÁS 2015. Szláv–magyar nyelvi kapcsolatok a 11. században. *Helynévtörténeti Tanulmányok 11:* 39–49.

ZSILINSZKY ÉVA 2003. Szókészlettörténet. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet.* Budapest, Osiris Kiadó. 173–203, 372–392, 618–631, 725–738, 804–823.